

**ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Т.Г. ШЕВЧЕНКА**

ВІСНИК

**Чернігівського національного
педагогічного університету**

Випуск 84

Серія: ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

**Чернігів
2011**

Література

1. Актуальні проблеми формування здорового способу життя учнівської та студентської молоді: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / За ред. А.І. Конончук. - Ніжин: Вид-во НДУ імені М. Гоголя, 2007. - 263 с.
2. Батькам - про валеологію: Посібник для батьків старшокласників / Т. Бойченко, Н. Колотій, А. Царенко та ін. - К., 2000. - 152 с.
3. Превентивна педагогіка: Навчальний посібник / В.М. Оржеховська, О.І. Пилипенко. - Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. - 2007. - 284 с.
4. Приходько Валентин. Технології превентивного виховання у роботі соціального педагога // Соціальний педагог. Шкільний світ. - 2008. - №4 (квітень). - С. 40-54
5. Словник основних термінів і понять з превентивного виховання / Під заг. ред. доктора пед. наук, професора Оржеховської В.М. / ТзОВ "Терно-граф", Тернопіль. - 2007, - 200 с.
6. Формування навичок здорового способу життя у дітей та підлітків: За проектом "Діалог": Навч.-метод. Посіб. / О.В. Вінда, О.П. Коструб, Т.Г. Сомова, Н.О. Березіна, М.М. Галябарник, С.В. Кириленко. 3-те вид., переробл. і доповн. - К., 2004. - 284 с.
7. Школа здоров'я: Методичні збірники №1, №2 // Укладачі: Р.Т. Шуба. Н.М. Колотій, Л.В. Терехович, Л.В. Захарченко. - Харків, 2005.

Стаття надіслана до редакції 02.11.2010

УДК 37.013.42

Остряк Т.С.

ЕФЕКТИВНА ВЗАЄМОДІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ МІЛІЦІЇ у СПРАВАХ ДІТЕЙ

У статті проаналізовано один із основних напрямків роботи шкільного соціального педагога - співпраця з кримінальною міліцією у справах дітей. Визначено проблемні зони у їхній роботі та запропоновано можливу модель покращення взаємодії цих установ. Розглянуто американський досвід партнерства школи і поліції щодо вирішення проблеми профілактики негативних явищ в шкільному середовищі.

Ключові слова: соціальний педагог, школа, кримінальна міліція у справах дітей, модель, партнерство.

In article one of the basic directions of work of the school social teacher - cooperation with criminal militia on affairs of children is analyzed. Problem zones in their work are defined. It is offered possible model of improvement of interaction of these organizations. The American experience of partnership of school and police in the decision of a problem of preventive maintenance of the negative phenomena among schoolchildren is considered.

partnership.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сьогодні в Україні гостро стоїть проблема протиправної поведінки підлітків, підвищеного рівня злочинності неповнолітніх. Чинники, що сприяють розвитку криміногенної ситуації серед учнів, різноманітні: погіршення економічної ситуації в країні, що негативно позначається на матеріальному становищі родин; зниження рівня педагогічної грамотності батьків, попушення функцій сім'ї; недоліки в роботі правоохоронних органів; а також низька ефективність реалізації програм боротьби з безробіттям, алкоголізмом, наркоманією, домашнім насильством. Наразі, сім'я виступає саме тим соціальним інститутом, який знаходиться у стані гострої кризи, і потребує необхідної допомоги з боку школи та соціальних служб у створенні сприятливого психологічного клімату та духовно-моральних умов для виховання дітей. У школі така роль відводиться соціальному педагогу. Діяльність цього спеціаліста спрямована на захист прав і свобод клієнтів, ефективний контроль за їх дотриманням, правове виховання, аналіз правового стану та поширення інформації про права дитини та молоді [7, с. 200].

Однією з головних функцій у роботі соціального педагога виступає соціально-профілактична, зміст якої полягає у створенні системи заходів з метою запобігання девіантній та делінквентній поведінці учнів, наданні соціально-правової допомоги сім'ям і дітям, які відносяться до групи соціального ризику. В Положенні про психологічну службу системи освіти України зазначається, що одним із напрямків діяльності психологічної служби виступає "превентивне виховання (через засоби масової інформації, в ході вивчення шкільних предметів в рамках навчальних програм або як окремого предмета), метою якого є формування в учнів орієнтації на здоровий спосіб життя та захист психічного здоров'я, профілактика

алкоголізму, наркоманії, СНІДу і злочинності серед неповнолітніх" [5, с. 40-41]. Профілактика правопорушень і злочинності в учнівському середовищі здійснюється соціальним педагогом у декількох напрямках. Як правило, кожний спеціаліст обирає найоптимальніші за характерні для свого навчального закладу напрямки, форми проведення профілактичної роботи. Серед них можна виокремити правове виховання і освіту серед учнів, батьків, вчителів, консультативну допомогу із залученням кваліфікованих спеціалістів з конкретного питання. Правове виховання сприяє формуванню в учнів свідомого ставлення до своїх прав, обов'язків, відповідальності, законслухняності, поваги до законів України, підвищення рівня правової культури, вміння долати хибні уявлення щодо правопорушень і злочинності.

Соціальний педагог повинен уміти організовувати взаємодію педагогічного колективу, батьків, громадських об'єднань та організацій, служб у справах неповнолітніх, соціального захисту, профспілок, правоохоронних органів, медичних установ тощо щодо виховання, оздоровлення, здійснення соціального патронажу, профілактичної роботи і соціальної реабілітації дітей та підлітків [4, с. 89]. Попри те, що загальноосвітні навчальні заклади співпрацюють з державними органами охорони, практика доводить

Дійсно, робота з учнями, схильними до правопорушень, протиправних вчинків та тими, хто вже скоїв той чи інший злочин, становить один з пріоритетних напрямків діяльності соціального педагога. За такими учнями одразу встановлюється постійний шкільний контроль, з ними проводиться систематична робота з боку педагогічного колективу. Ефективне вирішення цього питання вимагає безпосередньої допомоги кваліфікованого спеціаліста, у даному випадку - представника кримінальної міліції у справах дітей. Проводячи зустрічі зі школярами, переважно у формі лекцій, правоохоронці здебільшого озвучують цифри з суттю стосуються дослідних висновків і слідує їм з'являються їх негативними наслідками. Після проведеної такої лекції для учнів, співробітник органів внутрішніх справ з'являється у навчальному закладі, на жаль, лише у випадку розслідування якогось факту правопорушення чи скоєного злочину учнями. Також реальне співробітництво зводиться до проведення щоквартальної звірки списків учнів, які перебувають на обліку в Кримінальній міліції у справах дітей за скоєні злочини або правопорушення та у службі у справах дітей. На цьому взаємодія школи і кримінальної міліції закінчується. Учні, які перебувають на шкільному обліку, обліку у Кримінальній міліції за протиправну поведінку залишаються навчатися у школі зі своїми проблемами, які лягають на плечі класних керівників, соціальних педагогів та психологів. Лише скоординовані, систематичні спільні дії соціального педагога та правоохоронних органів сприятимуть зменшенню рівня негативних явищ в учнівському середовищі і водночас створенню позитивного іміджу правоохоронних органів.

Аналіз досліджень з цієї проблеми. Проблеми взаємодії соціальних педагогів з правоохоронними органами не знайшли комплексного висвітлення у літературі. Натомість, у працях вітчизняних вчених знайшли своє відображення окремі аспекти правового виховання школярів (Л. Кузьменко, М. Фіцула, В. Оксамостний та ін.); соціально-правові основи діяльності психологічної служби в системі освіти (О. Дорогіна, І. Козубовська, І. Мигович та ін.); робота з підлітками з девіантною поведінкою (В. Оржеховська, І. Зверева, Ю. Коровкіна, Н. Краснова, Л. Харченко, Ф. Мустаєва та ін.); профілактична робота з дітьми з девіантною поведінкою (Н. Пихтіна, Р. Новгородський, Л. Линник та ін.); взаємодія школи, сім'ї та правоохоронних органів у правовому вихованні учнів (О. Карпов); проблеми порушення функцій сім'ї, робота з проблемними сім'ями (І. Трубавіна, О. Безпалько, М. Докторович та ін.); профілактична діяльність соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі (А. Капська, І. Богданова та ін.); правове виховання у школі і проблеми правової освіти (В. Гуріч, С. Черненко, М. Козир та ін.). Аналіз праць засвідчив, що проблема організації взаємодії соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу та правоохоронних органів потребує особливої уваги, оскільки недостатній рівень теоретичної та практичної розробленості даного аспекту у соціальній педагогіці негативно позначається на якості роботи як загальноосвітнього навчального закладу так і органів внутрішніх справ.

Мета статті - дослідити рівень та якість взаємодії правоохоронних органів із загальноосвітнім навчальним закладом в порівнянні із зарубіжним досвідом (на прикладі США). Реалізація цієї мети передбачає розв'язання низки завдань:

- здійснити аналіз нормативної діяльності правоохоронних органів України;
- показати ефективне партнерство школи та міліції закордоном (на прикладі шкіл штату Алабама, США);
- визначити можливу модель взаємодії соціального педагога та представника кримінальної міліції у справах дітей.

Виклад основного матеріалу. Звернення до вивчення взаємодії загальноосвітніх закладів та правоохоронних органів за кордоном зумовлено наявністю необхідного досвіду успішної роботи в організації партнерства школи і міліції в організації просвітницької діяльності в учнівському середовищі. Зокрема, в США вже понад 40 років успішно реалізують програму "Шкільний поліцейський" та інші освітні проекти з профілактики поширення негативних явищ серед учнів. Ця програма мала великий успіх. До такого висновку учасники семінарі "Шкільний міліціонер" (Чернігів, травень, вересень 2010 р.), метою якого і було вивчення досвіду роботи за цією програмою у штаті Алабама та розробка власного проекту.

Національна асоціація шкільних поліцейських (АБЯО) дає наступне визначення терміну "шкільний поліцейський":

- офіцер поліції, метою діяльності якого є сприяння кращому розумінню державних законів, причин та цілей їх прийняття;
- вони забезпечують створенню серед молоді позитивного іміджу правоохоронних органів;
- консультують школярів з питань, які їх турбують у конфіденційних умовах;
- вони передають знання і діляться досвідом, що в свою чергу допомагає молодим людям приймати позитивні рішення у своєму житті;
- вони також забезпечують безпеку у школі і сприяють підтримці атмосфери, при якій вчителі мають змогу спокійно вчити, а діти - спокійно навчатися.

Ще наприкінці 1950-х років перша програма "Шкільний поліцейський" була реалізована у місті Флінт штату Мічиган. Метою її було покращення взаємовідносин між місцевою поліцією та школами. Саме тоді вперше офіцери поліції почали працювати у школах на постійній основі. Проте часто вони працювали вчителями та соціальними педагогами. Це дає змогу стверджувати про наближеність змісту роботи міліціонера і соціального педагога у правовому вихованні. Підвищення криміногенної поведінки серед підлітків, поява насилля у школі сприяли появі шкільного поліцейського у школах США. Вітчизняний досвід також підштовхує до думки про те, що наявність шкільного міліціонера є вкрай необхідною.

Програма "Шкільний поліцейський" керується наступними принципами:

- шкільні поліцейські присягають захищати закон;
- шкільні поліцейські - працівники своїх відділків, не школи;
- шкільні поліцейські узгоджують свої заходи з представниками адміністрації шкіл та педагогічних колективів, консультуються з ними та звертаються за вказівками перед тим, як започаткувати певну програму;
- шкільні поліцейські проводять різноманітні заняття з метою підвищення рівня розуміння дітьми законів;
- шкільні поліцейські слугують прикладом для наслідування та докладають зусиль аби встановити зв'язок зі школярами та членами педагогічного колективу;
- шкільні поліцейські не слідкують за дотриманням суворої дисципліни у школі. Шкільний поліцейський вживає заходів тільки у випадку порушення закону;
- при необхідності провести кримінальне розслідування у школі, поліцейські керуються законами штату, а також статутами школи та відділків, до яких вони належать.

Реалізація проекту "Шкільний поліцейський" вимагає здійснення багатьох організаційних кроків. Так, у штаті Алабама для забезпечення школи поліцейським, в першу чергу, між місцевим відділом поліції або відомством шерифа та органом освіти укладається меморандум про співпрацю, згідно з яким у школі починає працювати співробітник правоохоронних органів. По-друге, чітко прописуються обов'язки та функції шкільних поліцейських та адміністрації школи. Створюються протоколи фіксації порушень та прийняття рішень. Затверджуються застосування повноважень шкільної адміністрації або шкільного поліцейського в залежності від обставин. По-третє, реалізуються різні шляхи взаємодії між шкільним поліцейським, членами педагогічного колективу, школярами та сім'ями. Для запровадження проекту важлива роль відводиться навчальному закладу. Адміністрація школи турбується про налагодження співпраці з місцевою владою з метою забезпечення відповідної підтримки та ефективного здійснення програм співпраці школи та міліції, розробляє систему оцінювання реалізації програми. Школа має сприяти професійному розвитку осіб, які задіяні у програмі "Шкільний поліцейський", особливо у таких сферах як вирішення поведінкових проблем, консультування та превентивно-профілактичного навчання.

у виховній рооті закладів освіти ^ША значка увага приділяється впровадженню освітньо-профілактичних програм за участю працівників поліції. Так, на базі шкіл реалізуються програми: "Грай за правилами" (PBR), освітня програма із запобігання зловживанням наркотиками (DARE). Слід відзначити, що програма "Грай за правилами" є національною та міжнародною. Ця програма була розроблена Алабамським центром права та громадянської освіти (ГЦПГО) 2001 р. з метою здійснення навчання молоді у сфері права. Завдяки цій програмі молодь дізнається про більш ніж 200 законів, відбувається становлення їх громадянської відповідальності. Діти отримують необхідні знання про те, як можна попередити злочини, врятувати життя та будувати безпечніше суспільство.

Ця програма почала реалізовуватись у Коннектикуті, Неваді, Техасі, на території Гуам. На даний час програма адаптується для штатів Тенісі й Гавайї та у Південній Африці. У рамках програми DARE працює біля 15 000 офіцерів поліції у більш ніж 12 000 місцевих громад. Підготовка поліцейського триває 80 годин, протягом яких вони оволодівають методикою навчання за програмою із запобігання зловживанню наркотиками з метою подальшої роботи з учнями початкової та середньої школи. Після тренінгу офіцери отримують сертифікат шкільного поліцейського.

Цікавим є той факт, що 1999 р. у штаті Алабама була створена Асоціація шкільних поліцейських (TAASRO), яка своєю метою ставила налагодження партнерських стосунків між представниками правоохоронних органів, школярами та викладачами задля того, щоб забезпечити позитивне та безпечне середовище для навчання. TAASRO складається на 70 % з офіцерів поліції та на 30 % - з викладачів. Асоціація забезпечує професійну ресурсну підтримку для школярів, викладачів, громади та інших правоохоронних структур, проводить форуми для обміну інформацією між представниками правоохоронних органів з метою розвитку освітніх програм, здійснює відповідну підготовку персоналу для забезпечення превентивного підходу до вирішення шкільних конфліктів. Такий успіх у вирішенні

питання профілактики негативних явищ в учнівському середовищі США можливий лише при організації спільної роботи на державному та локальному рівнях. Зміни, які привели до такого покращення, зумовлені взаємодією між органами державної влади, громадськими організаціями, закладами освіти, місцевої громади у вирішенні соціальних проблем.

На сьогоднішній день в українських школах, на жаль, відсутня така система партнерства. У крайньому разі можна зустріти охоронця, який, втім, не виконує функції працівника правоохоронних органів. Специфіка роботи правоохоронця зводиться до того, що він залишається співробітником правоохоронних органів, надає консультації з питань законодавства усім учасникам навчально-виховного процесу та займається правоосвітньою діяльністю. Слід погодитися, що не завжди соціальний педагог в змозі професійно висвітлити правові питання. Проте в повній мірі цей спеціаліст може здійснювати постійний соціальний контроль учнів, схильних до делінквентної та девіантної поведінки, дітей, які скоїли правопорушення, неблагополучних сімей та одночасно проводити відповідну роботу з ними. У даному випадку соціальний педагог виступає для міліціонера своєрідним джерелом інформації.

Практика переконує, що профілактика правопорушень у навчальному закладі дійсно вимагає спільних скоординованих дій з одного боку правоохоронних органів та соціального педагога з іншою. Для розуміння можливості застосування таких змін в українських школах необхідно подивитися на цю проблему крізь призму законодавства України.

Закон України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" від 07.02.2007 р., Постанова Кабінету Міністрів України "Про створення кримінальної міліції у справах дітей" від 08.07.1995 р. та Закон України "Про міліцію" від 20.12.1990 р. формулюють головні завдання кримінальної міліції. Під профілактикою правопорушень серед дітей, згідно з цими документами, передбачено діяльність органів і служб V справах дітей, спеціальних установ для дітей, спрямовану на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню дітьми правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих дітей на території України, в її окремому регіоні, в сім'ї, на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, за місцем проживання (ст. 3, Розділ I Закону України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" від 07.02.2007 р.).

Згідно пункту 3 положення про кримінальну міліцію у справах дітей Постанови Кабінету Міністрів України "Про створення кримінальної міліції у справах дітей" від 08.07.1995 р. кримінальна міліція у справах дітей:

- проводить роботу, пов'язану із запобіганням правопорушенням дітей;
- виявляє, припиняє та розкриває злочини, вчинені дітьми;
- здійснює досудову підготовку матеріалів про правопорушення, вчинені дітьми, проводить дізнання в межах, визначених кримінально-процесуальним законодавством;
- проводить розшук дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади та спеціальні установи для дітей;
- розглядає у межах своєї компетенції заяви і повідомлення про правопорушення, вчинені дітьми;
- виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживає в межах своєї компетенції заходів до їх усунення, бере участь у правовому вихованні дітей;
- повертає підлітків до місць постійного проживання, навчання або направляє їх до спеціальних установ для дітей протягом не більш як восьми годин з моменту виявлення дітей, яких було підкинато або які заблукали чи залишили сім'ю, навчально-виховні заклади;
- виявляє дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, наркоманію та жебрацтво, а також осіб, які займаються виготовленням та розповсюдженням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту.

Проте, характеристика дій та зобов'язань даного органу внутрішніх справ дала можливість визначити не враховані аспекти:

- більшість функцій, покладених на правоохоронні органи, в тому числі й на міліцію, пов'язані із подоланням наслідків незаконних дій дітей;
- серед завдань, які покладаються на правоохоронні органи, лише в одному пункті йде мова про те, що кримінальна міліція у справах дітей повинна проводити роботу щодо запобігання правопорушенням серед дітей;
- жоден пункт чинного законодавства не зобов'язує працівників міліції перебувати регулярно у навчальних закладах та проводити ті чи інші заходи.

Практика засвідчує, що переважна більшість правоохоронців залишаються на великій дистанції від проблем та життєвих ситуацій підлітків. У зв'язку з цим у неповнолітніх формуються неправильні стереотипи щодо правоохоронців, на кшталт недолугості та обмеженості цих працівників, а також особливий негатив викликає словосполучення "кримінальна міліція у справах дітей". Сьогодні засвідчує, що більшість навчальних закладів винаймають охоронців для шкіл у приватних підприємствах, які не займаються проблемами шкіл та учнів, а їхні функції зводяться до того, щоб не допускати до навчальних закладів сторонніх осіб.

Отже, чинне українське законодавство й система освіти практично абсолютно не сприяють розвитку партнерських стосунків між правоохоронцями та підлітками, а тому і взаємодія школи та правоохоронних органів є майже нульовою. Можливо, якби міліція працювала не з наслідками незаконних дій дітей, а з самими дітьми, спілкуючись з ними, тоді і не було б таких банальних лекцій із наголошенням на страшну статистику злочинів. Слід відзначити, що на таких зустрічах присутні

переважно учні, які ніколи не скоять злочин, які на межі скоєння злочину, і які, можливо, були притягнуті до кримінальної відповідальності, а тому такі дії зі сторони міліції є нелогічними і неправильними. І це ще раз підтверджує необхідність більш тісної взаємодії правоохоронних органів з педагогічним колективом, який би надавав допомогу у проведенні того чи іншого профілактичного заходу для різних учнів.

Модель ефективної взаємодії школи і кримінальної міліції у справах дітей могла б виглядати наступним чином. По-перше, перебування працівника міліції у школі повинно бути визначене на законодавчому рівні. Бажано, якби міліціонер був постійно присутнім у школі. Міліціонер повинен мати або педагогічну освіту, або пройти спеціальну підготовку. Повноваження такого працівника не мають зводитися лише до охорони закладу, а повинні включати: супровід учнів під час екскурсій, спортивних заходів, походів, поїздок та інших виїзних заходів за межами школи; викладання спецкурсів, курсів за вибором, факультативів з правової тематики; проведення виховних годин, годин спілкування з учнями; здійснення правової освіти усіх учасників навчально-виховного процесу з метою підвищення рівня розуміння ними законів, створення уявлення правової системи зсередини. Тобто, правоохоронець має бути повністю залучений до шкільного життя, вміти надати допомогу кожному - від поради, до власної присутності за необхідності. У школі також можна створити ресурсний центр з правових питань, які турбують учнів, вчителів та батьків. Соціальний педагог, у свою чергу, шляхом спостережень та анкетування може визначити ступінь інтенсивності систематичної роботи міліціонера у школі, характер взаєморозуміння з ним з боку учнів, намітити шляхи і способи покращення їхньої взаємодії, а також проводити опитування учнів, батьків, вчителів з метою вивчення їхнього ставлення до правоохоронних органів. Соціальний педагог мав би забезпечити співпрацю міліціонера з шкільним самоврядуванням, волонтерами школи задля організації спільних корисних дій. Міліціонер має брати участь у шкільній раді профілактики, а також разом з соціальним педагогом та класним керівником проводити обстеження житлово-побутових умов сімей "групи ризику". Соціальний педагог в свою чергу може розробляти чіткий план спільних дій з міліціонером по роботі з дітьми, схильними до правопорушень, планувати та проводити спільні виховні заходи на правову тематику, на високому рівні проводити тижні правових знань та постійно удосконалювати цей напрямок у профілактичній роботі. Дійсно, знаючи проблеми та особливості кожної сім'ї, проблемної дитини соціальний педагог в разі необхідності з впевненістю може залучати до своєї роботи працівника міліції.

Висновки. Отже, соціальний педагог має працювати із працівником кримінальної міліції у справах дітей у тандемі задля покращення якості правового виховання серед учнів, а також сприяти створенню змістовного культурного дозвілля для них. Адже метою соціально-педагогічної діяльності є створення умов для соціально-позитивної соціалізації учнів, їхнього всебічного розвитку. Створення і запровадження такої системи у роботі кримінальної міліції у справах дітей та шкільного соціального педагога є одним зі шляхів покращення ситуації не лише у школі, але й у правоохоронних органах, оскільки усі зусилля будуть спрямовуватись на запобігання виникненню негативних явищ в учнівському середовищі.

Вирішення цього питання безумовно потребує розробки відповідних нормативно-правових документів, подальшого вивчення досвіду такої діяльності у школі розвинутих країн, методичних розробок. На жаль, реальне становище в країні та загальноосвітніх навчальних закладах вимагає швидких і реальних змін. Оскільки такі зміни потребують часу, то було б краще, якби хоча б деякі пункти із запропонованої моделі взаємодії соціального педагога та представника правоохоронних органів, були взяті до уваги та, в силу можливостей, зроблені спроби по впровадженню їх в практику.

Література

1. Закон України "Про міліцію" від 20.12.1990 р. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?prg=565-12>
2. Закон України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" від 07.02.2007 р. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?prg=202P95-%E2%P0>
3. Лист МОН України від 02.08.01 р. "Про особливості діяльності практичних психологів (соціальних педагогів) загальноосвітніх навчальних закладів в 2001/02 навчальному році" [Електронний ресурс]: Режим доступу: [iiЦр://иагакоп.сот^осителI"5paгi26/inx26828.1ipгi](http://ia.gov.ua/cgibin/1ashz/taip.cgi?prg=202P95-%E2%P0)
4. Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.06 № 864 "Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України" /7 Моїсеєнко К. Професійна діяльність соціального педагога: [метод, посіб.] / К. Моїсеєнко. - К.: Шк. світ, 2009. - 120 с. - (Бібліотека "Шкільного світу").
5. Положення про психологічну службу системи освіти України // Белова О. Нормативна документація соціального педагога / О.Белова, Л.Письмак. - К.: Шк. світ, 2008. - 120 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів України "Про створення кримінальної міліції у справах дітей" від 08.07.1995 р. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?prg=502-95-%E2%P0>
7. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. ред. проф. І.Д. Звереві. - К.; Центр учбової літератури, 2008. - 336 с.